

O významu poznávání obětí trestné činnosti

PhDr. Alena MAREŠOVÁ, PhDr. Milada MARTINKOVÁ, CSc., IKSP Praha

V trestněprávní teorii, ale i praxi, v kriminologii a kriminalistice byla oběť - ve srovnání s pachatelem - dlouho na okraji zájmu. A to přesto, že v padesátých letech 20. století se začala formovat viktimologie, která se stala samostatným vědním odvětvím kriminologie, zabývajícím se oběťmi jako základním zdrojem poznání mechanismu zločinu - trestného činu.

Současná kriminologie se prostřednictvím viktimologie (z latinského *victima* - oběť) věnuje problematice oběti již intenzivně. Je zaměřena především na vztah oběti k pachateli a trestnému činu, na následky trestného činu z hlediska oběti a stále častěji tento zájem vyúsťuje ve snahu obětem pomoci: jak oběti konkrétního trestného činu, tak i formou právních úprav ve prospěch oběti obecně.

Za zakladatele viktimologie bývají označováni Němec H. von Hentig a Izraelec B. Mendelsohn. Definovali obsah pojmu oběť a vytvořili první vědecky podložené typologie obětí. Obsah pojmu oběť formulovali dosti široce - jako oběť byla označena „**osoba, organizace, morální nebo právní řád, které jsou ohroženy, poškozeny nebo zničeny trestným činem.**¹ V současné české kriminologii, viktimologii i kriminalistice převládá názor, že nemá valného významu zabývat se různými kolektivními oběťmi kriminality nebo oběťmi-právníckými osobami² a **oběť je zpravidla chápána jako konkrétní fyzická osoba**, která byla trestným činem usmrcena nebo zraněna nebo ohrožena na životě a zdraví, nebo jí byla způsobena škoda na majetku nebo škoda morální, byla omezena na svobodě nebo jiných právech, a to nezávisle na tom, zda jí bylo následně zvláštním procesním rozhodnutím přiznáno postavení poškozeného. Obsah pojmu „poškozený“ je pak

¹ GÖPPINGER, H.: Kriminologie, München: C.H. Beck Verlagshuchhaltung, 1980, s. 589.

² MUSIL, J. a kol.: Kriminalistika, vybrané problémy teorie a metodologie, Praha: PA ČR, katedra kriminalistiky, 2001, s. 45.

vymezen v ustanovení § 43 trestního řádu³. V praxi orgánů činných v trestním řízení bývá pojem „poškozený“ často užíván jako synonymum pojmu oběť.

Odlišně od výše uvedených definic vymezuje obsah pojmu oběť zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, ve kterém se „obětí rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví“ - § 2 (1) a „za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu.“ - § 2 (2) zák. č. 209/1997 Sb.

Viktimologie jako předmět svého zájmu vidí též fyzické osoby, ale její pojetí výrazně přesahuje obsah pojmu poškozený a zabývá se i potenciálními oběťmi trestné činnosti, skupinovými oběťmi, oběťmi postiženými nejen latentní kriminalitou, ale i „jen“ negativními jevy ve společnosti, které nelze označit podle platných zákonů jako kriminalitu. Pozornost věnuje i osobám, které se jako oběť cítí, byť podle práva pro takové označení není důvod.

Viktimologie zkoumá oběti jako konkrétní osoby, včetně jejich biosociálních a psychologických charakteristik, ale na druhé straně se zabývá i **procesy viktimizace, vztahy mezi obětí a pachatelem, rolí obětí v průběhu vyšetřování a soudního projednávání trestného činu**. Zvláštní důraz klade **na pomoc obětem**, včetně jejich odškodnění a rehabilitace a v neposlední řadě i na **prevenci viktimizace** hledáním způsobů, jak ochránit potenciální oběti před kriminalitou.⁴ Věnuje pozornost vícenásobným obětem kriminálních skutků a hledání obecných příčin viktimizace, zejména pak **opětovné viktimizace**. Svoje zájmy neomezuje na teoretická bádání, ale provádí i rozsáhlý empirický výzkum – tzv. viktimologické výzkumy.

V České republice se viktimologii blíže věnovali a věnují: Jan Musil, t.č. soudce Ústavního soudu, Jana Válková a Milada Martinková z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (dále též IKSP), Helena Válková, vedoucí katedry trestního práva Právnické fakulty ZČU v Plzni, Ludmila Čírtková, vedoucí katedry sociálních věd Policejní akademie ČR, Petra Vitoušová, prezidentka Bílého kruhu

³ Dle ustanovení platného trestního řádu je poškozeným – „ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda“.

⁴ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. I.vydání, Praha: C.H.Beck, 2005, s. 156.

bezpečí a četné další osoby, zejména pracovníci různých nestátních organizací pomáhající jak konkrétním obětem trestných činů, tak vytvářející různé iniciativy za účelem zlepšení postavení obětí v ČR. Mezi nejznámější organizace patří Bílý kruh bezpečí⁵ (BKB), Liga lidských práv, ROSA a další.

Viktimologie, pokud pojednává o úloze oběti v genezi trestného činu, užívá vlastní pojmy. Již výše zmíněná **viktimizace** je označením pro proces, v němž se potenciální oběť stává skutečnou obětí. Tento proces může být ovlivněn chováním oběti (např. její neopatrností, provokujícím chováním), nebo vztahem pachatele a oběti. Někteří autoři definují viktimizaci jako proces poškozování a způsobování újmy, v němž se z jedince stává oběť určitého konkrétního trestného činu. Viktimizace začíná zpravidla vlastním kriminálním útokem, na který často navazují další oběť zraňující události. V takových případech se hovoří o jednotlivých fázích viktimizace, a to o viktimizaci primární, sekundární a terciální.⁶

Dalším pojmem je **viktimnost** označující „disponovanost“ jedince nebo skupiny osob stát se obětí trestného činu. Jinak řečeno viktimnost vyjadřuje stupeň pravděpodobného rizika, že se jednatel nebo určitá sociální skupina stane obětí trestného činu.⁷ Výčet sociálních skupin, jejichž příslušníci se častěji než ostatní občané stávají oběťmi kriminálního jednání v konkrétním období, obsahují též policejní statistiky, které sledují tzv. objekty zájmu pachatele. Jedná se o skupiny osob „disponovaných“ svým povoláním, majetkovými poměry, věkem, psychickými vlastnostmi či sociálními charakteristikami stát se atraktivními pro pachatele majetkové, násilné, mravnostní či jiné kriminality.⁸

Vyšší pravděpodobnost stát se obětí zločinu je např. u pracovníků určitých profesí: policistů, pracovníků bezpečnostních služeb, taxikářů, obsluhy benzinových čerpadel, pracovníků na přepážkách bank, pošt, obchodů; dále u seniorů, dětí a mladých lidí, žen, psychicky či fyzicky handicapovaných osob, cizinců, přistěhovalců, členů menšin a u lidí na okraji společnosti: prostitutek, alkoholiků, narkomanů, příslušníků podsvětí, bezdomovců apod.

⁵ BKB vydává pravidelně tiskem „Zpravodaj BKB“ obsahující informace důležité jak přímo pro oběti kriminality, tak i odbornou a laickou veřejnost.

⁶ GILLERNOVÁ, I., BOUKALOVÁ, H. a kol.: Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie. Praha: Nakladatelství Karolinim, UK, 2006, s. 137

⁷ KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. I.vydání, Praha: C.H.Beck, 2005, s. 158.

⁸ blíže viz např. Novotný, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Praha: ASPI Publishing, 2004, ISBN 80-7357-026-2, s. 141-147.

Výše uvedené pojmy jsou jedním z výsledků viktimologického bádání a především viktimologických výzkumů, prováděných kriminologií v posledních cca 30 letech stále častěji a zahrnujících stále širší mezinárodní měřítko. V těchto výzkumech je pro popis kvantitativní míry zasažení populace určitého státu či menších územních celků nebo určitých homogenních sociálních skupin kriminalitou užíván další pojem, a to **index viktimnosti**, udávající počet obětí trestného činu na 100 000 (10 000, 1 000 nebo jiné měřítko) obyvatel nebo členů zkoumané sociální skupiny.

Dalším výsledkem viktimologického zkoumání a terénního výzkumu jsou **typologie obětí**, vytvářené již od počátku formování viktimologie. Kriminologové zpracovali několik klasifikací obětí, ale obdobně jako u typologií pachatelů, jsou typologie obětí spíše podnětem k dalšímu rozpracování, k diskusím o úloze obětí při vzniku a průběhu trestného činu, než aby byly podle typologií obětí skutečně tříděny a statisticky podchyceny. Kromě již v úvodu zmiňovaných klasifikací obětí H. von Hentiga a B. Mendelsohna, je, alespoň v české kriminologii, často uváděno třídění navržené Polákem B. Holystem. Ten rozděloval oběti podle toho, zda si svou viktimizaci zavinily (individuálně či příslušností k rizikové, z pohledu společnosti negativně hodnocené, skupině), nebo nezavinily.⁹ Von Hentig diferencoval podle věku, pohlaví, abnormalit osobnosti, etnické příslušnosti. Mendelsohn odlišoval zcela nevinnou oběť od oběti z nevědomosti, z neopatrnosti, oběti provokující, oběti útočné, simulující a domnělé. Ostatní typologie jsou variacemi na výše uvedené a spíše se rozšiřují o další typy, např. o oběti stávající se pachatelem (u domácího násilí aj.).

Osobou konkrétní oběti se tradičně zabývá kriminalistika, a to v rámci procesu odhalování a vyšetřování jednotlivých trestných činů. Jak uvádí J. Musil dokonce vznikl relativně samostatný obor – **kriminalistická viktimologie**, která se opírá o obecné viktimologické poznatky a tyto transformuje pro aplikační potřeby policejních vyšetřovacích orgánů.¹⁰ Kriminalistická viktimologie se, podle J. Musila, zajímá o oběť jako důležitý zdroj informací o trestném činu, potřebných pro jeho

⁹ Srov. MUSIL, J.: Oběť trestného činu. In NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Druhé, přepracované vydání. Praha: ASPI Publishing, 2004, ISBN 80-7357-026-2, s.148.

¹⁰ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Praha: ASPI Publishing, 2004, ISBN 80-7357-026-2, s.141.

objasnění a odhalení jeho pachatele. Zkoumá oběť jako původce a nositele tzv. kriminalistických stop a na základě studia těchto zjištěných stop, příp. zjištěných vztahů mezi obětí a pachatelem, vypracovává vyšetřovací postupy vedoucí ke zjištění, ztotožnění a usvědčení pachatele.

Ve zde často citovaných skriptech katedry kriminalistiky PA ČR: „Kriminalistika, vybrané problémy teorie a metodologie“, je oběť vymezena jako konkrétní **fyzická osoba, která utrpěla v souvislosti se spácháním trestného činu újmu na životě, na zdraví, na majetku, na svobodě, na cti nebo na jiných osobních právech**. Proto se oběti v kriminalistickém slova smyslu vyskytují jenom u některých druhů trestných činů, jejichž objektem jsou statky osobní povahy.¹¹

Újmou se pak rozumí objektivně vzniklé poškození (zhoršení stavu) oběti, vyvolané trestným činem. Slovem „poškození“ se obvykle označuje tělesné zranění až smrt, škoda na majetku, poškození či zhoršení stavu psychiky, poškození pověsti oběti apod. Rozhodující je objektivní hledisko újmy, nikoliv subjektivní náhled oběti na újmu způsobenou jí kriminálním útokem. Újma bývá, v závislosti na časovém odstupu od doby spáchání trestného činu a příčinách jeho vzniku, obvykle dělena na primární a sekundární. Primární vzniká přímo v době spáchání trestného činu nebo bezprostředně po něm a je přímým důsledkem trestného činu, v kriminologii bývá označována jako **primární viktimizace**. Újma sekundární vzniká až v časovém odstupu od spáchání trestného činu a má podobu zprostředkovaného následku. V kriminologii se užívá pro takovou újmu označení – **sekundární viktimizace**. Jako příklad bývají u sekundární viktimizace uváděny stále častěji následky medializace trestného činu. Příčinou sekundární viktimizace se může stát zveřejnění případu, jména oběti, bulvarizace okolností události médii a následné nevhodné reakce okolí oběti na toto zveřejnění, obtěžování oběti samotnými médii atd. Mohou ji způsobit ale i pokračující aktivity pachatele, příp. úkony orgánů činných v trestním řízení, vyšetřovateli počínaje a soudem konče, nezohledňující stav oběti¹².

¹¹ MUSIL, J. a kol.: Kriminalistika, vybrané problémy teorie a metodologie. Praha: PA ČR, katedra kriminalistiky, 2001, s. 45.

¹² KRISTROVÁ, V., LANHGHANSOVÁ, H., MATIAŠKO, M: Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva oběti na soukromí během trestního řízení. Právní analýza a návrhy systémových změn. Projekt Posílení ochrany lidských práv obětí trestných činů. Liga lidských práv, 2007 (www.llp.cz).

Někteří forenzní psychologové užívají i pojem **terciální viktimizace** a chápou ji jako dlouhodobou újmu, kdy ani po delším čase, po určité nápravě a odškodnění oběti, není oběť schopna se s trestným činem na ní spáchaným vyrovnat, navázat na svůj předchozí způsob života. Příčina terciální viktimizace bývá pak hledána především v osobnostním založení oběti. Někdy bývá tímto pojmem označován proces, ve kterém jsou poškozeny další, působně nezúčastněné osoby, např. pozůstalí.¹³

Význam poznání oběti, její úlohy ve vyšetřovaném trestném činu, při zjištění pachatele, jeho usvědčení a následném adekvátním potrestání bývá někdy v kriminalistické praxi nedoceněn. A podcenění role oběti může mít za následek i ukončení trestního procesu a osvobození pachatele závažného trestného činu pro nedostatek důkazů. Zejména u násilných a mravnostních trestných činů pak osvobozující rozsudek problematizuje vztah veřejnosti k orgánům činným v trestním řízení, zpochybňuje efektivnost jejich činnosti, zvyšuje pocit ohroženosti obyvatel kriminalitou a navozuje dojem beztrestnosti určitých druhů trestných činů či osob pachatelů.

Takovému přístupu snad nahrává i skutečnost, že v některých základních kriminalistických publikacích je obětem věnována jen minimální pozornost, byť i v nich je zdůrazněno, že „oběť trestného činu je také považována za významný prvek tvořící obsah kriminalistické charakteristiky trestného činu, neboť oběť:

- dosti podstatně ovlivňuje způsob páchaní trestného činu (např. aktivní obranou),
- svým jednáním na místě činu se podílí na vzniku stop a tyto stopy i vytváří,
- je nositelem značného množství stop,
- svým postojem může ovlivnit proces poznání a dokázání objektivní pravdy.“¹⁴

Přítom všude, kde trestným činem je postižena konkrétní osoba–oběť, se při vyšetřování nutně zkoumají následující kriminalistické a současně viktimologické aspekty trestného činu:

a) Vliv oběti na vznik a průběh kriminálního jednání

Případy, kdy kriminálním útokem napadená osoba neovlivnila vznik či průběh tohoto útoku, jsou dosti řídké. Zato případy, kdy oběť ovlivnila zásadním způsobem kriminální jednání, jeho průběh a následky, nebo kdy svým chováním kriminální útok

¹³ HERETIK, A.: Extrémna agresia I. Forenzná psychológia vraždy. Nové Zámky: Psychoprof, 1999.

¹⁴ Srov. PORADA, V. a kol.: Kriminalistika. Brno: CERM 2001, s.507 (V publikaci o rozsahu 736 stránek je problematice obětí věnováno půl stránky.)

vyprovokovala, jsou dosti časté¹⁵. Výše uvedenými typologiemi oběti lze dosti přesně popsat úlohu oběti v konkrétním případě. Takže zjištění role oběti u vyšetřovaného trestného činu je nezbytné. Dalším důvodem zjištění chování oběti při zrodu a v průběhu trestného činu je skutečnost, že následné chování oběti v průběhu vyšetřování a pravdivost její svědecké výpovědi bývá zpravidla ovlivněna jejím podílem na trestném činu. Nejsou vzácné případy, kdy oběti se o vznik trestného činu zaslouží vlastním nezákonným jednáním či přímo trestnou činností, ani takové, kdy se oběti pokoušejí pachatele změnou svědecké výpovědi poškodit více než odpovídá jim skutečně způsobené újmě, či se dokonce pokoušejí pachatele takto vydírat.

K vyjádření podílu oběti na vlastní viktimizaci se často používá termín „vina oběti“ nebo „zavinění oběti“, avšak nelze jej směřovat s trestněprávním pojmem zavinění.

V této souvislosti veškerá odborná literatura zdůrazňuje, že vyjasnění podílu oběti na vzniku kriminálního jednání, včetně zjištění, že chování oběti vyprovokovalo pachatele k útoku, případně mělo za následek zintenzivnění kriminálního útoku, v žádném případě není důvodem zprostit pachatele odpovědnosti za jeho kriminální čin a jeho vinu přenést na oběť.

Samostatnou kapitolou jsou oběti, které k viktimizaci přispějí vlastní neopatrností – jsou to oběti především majetkové kriminality (např. podvodů, krádeží, vloupání), ale často i mravnostní (znásilnění) a násilné (včetně vražd). Proto jsou v posledních letech vedeny různé osvětové kampaně, jak kriminálním útokům předcházet, zpracovávají se četné instruktážní materiály preventivního charakteru.

Také u zaměstnanců rizikových povolání jsou instrukce o optimálním chování při napadení dosti rozšířené. Své zaměstnance jako potenciální oběti útoku školí nejen bezpečnostní agentury všeho druhu, ale i banky, pošty, obchody, doprava, záchranná služba aj. Seznamování s možným způsobem obrany a ochrany proti kriminalitě jsou i senioři, děti ve věku školní docházky. Policie ČR na svých webových stránkách dokonce vyzývá oběti kriminality k oznámení svého napadení a uvádí četné návody, jak se zachovat při konkrétním přepadení, seznamuje občany s možnostmi preventivních opatření proti kriminálnímu útoku. Konkrétně jsou na těchto

¹⁵ Někdy je docela těžké odlišit, kdo je oběť a kdo pachatel (např. jedinec vyprovokuje rvačku, ale jeho „původní oběť“ jej přemůže, příp. poraní a první útočník je nakonec označen za „oběť násilí“ a první napadený za „pachatele násilného činu“). Obdobná situace může nastat i v případech, kde došlo k tzv. nutné obraně (srov. § 13 obecné části tr.zák.).

nových webových stránkách osloveny oběti loupeží, domácího násilí, krádeží. Jsou osloveni i senioři jako časté oběti násilí a podvodů na nich páchaných.

Mnoho žen i dalších osob, které se cítí být ohroženy kriminalitou, se snaží případnému kriminálnímu útoku aktivně předcházet, příp. se něj psychicky a fyzicky připravit, aby mu mohly zabránit nebo minimalizovat jeho nebezpečnost a následky. Proto navštěvují placené kurzy sebeobrany, bojových umění, akce zaměřené na prevenci kriminality. Značná část občanů se ozbrojuje – legálně i nelegálně. Vznikají uzavřené střežené obytné zóny.¹⁶

Strach z kriminality a snaha každého vyhnout se možnosti stát se obětí trestného činu jsou v současné době velmi často využívány a zneužívány i politicky a komerčně. Ochrana před zločinem je dnes ve světě jedním z nejrychleji se rozvíjejících a ekonomicky mimořádně prosperujících odvětví průmyslu a služeb, a proto nelze očekávat, že informace varující před kriminalitou jsou ovlivňovány jen úmyslem občany před kriminalitou chránit. Snaha četných médií i politiků parazitovat na strachu z kriminality je zjevná. Projevuje se vědomým vytvářením dojmu, že všichni jsme vystaveni zvýšenému riziku kriminálního útoku, pokud si nebudeme opatřovat určité druhy zabezpečovacích zařízení (určených k ochraně osob, bytů, domů, aut), pokud nebudeme využívat určitých služeb bezpečnostních agentur či volit určité politiky. Toto vše situaci spíše komplikuje, protože nevede ke zjištění skutečného nebezpečí viktimizace občanů, ale jen vyvolává emocemi nabitě diskuse, motivované jinými cíli než účinnou prevencí kriminality. U obyvatel pak navozuje, zvyšuje a upevňuje pocit, že jsou trvale potenciálními oběťmi trestné činnosti. U jedince pak může v případě, který nahlíží jako ohrožení, vyvolávat zkratové jednání - tj., že sám na vcelku neutrální nebo jen mírně provokativní podnět zareaguje neadekvátně, výjimečně třeba i kriminálním útokem.

¹⁶ Zda tato opatření povedou k poklesu kriminality je nejisté – jak si lze lehce ověřit v běžně dostupném tisku i na internetu ve zprávách o kriminalitě - v USA v minulých letech kriminalita vlivem podobných opatření naopak mírně vzrostla, a zejména se zvýšila brutalita útoků.

b) Vztah mezi obětí a pachatelem

Vztah mezi obětí a pachatelem tam, kde existuje, ovlivňuje jednak vznik a průběh trestného činu, jednak efektivitu všech dalších základních postupů v trestním řízení (od vyšetřování, přes zjištění a ztotožnění pachatele policií, následně jako zdroj důkazní informace i v soudním řízení s pachatelem) a je proto v centru zájmu všech na případu zúčastněných pracovníků orgánů činných v trestním řízení. Základem posouzení kvality vztahu mezi obětí a pachatelem jsou viktimologická kritéria aplikovaná od počátku vyšetřování trestného činu. Konkrétně jde o zjištění intenzity vztahu mezi pachatelem a obětí, o okolnosti vzniku vztahu a doby jeho trvání, o existenci přímého kontaktu mezi nimi a schopnosti a možnosti se navzájem či jednostranně ovlivňovat v průběhu vyšetřování či soudního řízení.

Pro širší veřejnost je vztah pachatel - oběť nejčastěji prezentován vztahem vrah a jeho oběť nebo vyděrač a jeho oběť, v poslední době také tzv. stalkingem¹⁷ představujícím patologický vztah pronásledovatele k určité osobě (oběti). Byť četnost takových případů ve srovnání s evidovanou kriminalitou je velmi malá a ohrožení většího počtu občanů velmi nepravděpodobné - pro média to jsou případy nejatraktivnější, a proto jim věnují přehnanou pozornost.

Skutečnost, zda oběť zná pachatele, obvykle zásadním způsobem ovlivňuje i průběh trestného činu a často i jeho vyústění či přeměnu z jedné formy kriminality do jiné. U různých druhů trestných činů sehrávají vztahy mezi obětí a pachatelem různou úlohu.

Vztah mezi obětí a pachatelem se rovněž dalekosáhle promítá do ochoty oběti oznamovat trestný čin a spolupracovat s policií a dalšími orgány činnými v trestním řízení, což lze v poslední době dosti často sledovat např. u medializovaných případů domácího násilí. Předchozí přátelský vztah může motivovat oběť k nadržování pachateli i po spáchání deliktu, předchozí nepřátelský vztah se po spáchání deliktu ještě zesiluje; obojí se může negativně projevat i v průběhu vyšetřování. Dokonce může vyústit v zastavení trestního stíhání, když oběť vezme zpět svůj původně udělený souhlas s trestním stíháním pachatele.¹⁸ A naopak nepřátelství může vyústit v obvinění zcela nevinného člověka jako pachatele.

¹⁷ Obtěžující (chorobné) pronásledování .

¹⁸ MUSIL, J. a kol.: Kriminalistika. Vybrané problémy teorie a metodologie. Praha: PA ČR, katedra kriminalistiky, 2001, s. 46-47.

c) Oběť jako nositel kriminalistických stop, jako zdroj informací o pachateli, o potenciální motivaci útoku a v neposlední řadě oběť jako svědek v trestněprávním řízení

Kriminalistika v souladu s hlavním zaměřením svého zájmu na:

„1. zákonitosti vzniku a zániku kriminalistických stop, jiných soudních důkazů a kriminalisticky významných skutečností a

2. zákonitosti vyhledávání, zajišťování, zkoumání a využívání kriminalistických stop, jiných soudních důkazů a kriminalisticky významných skutečností a v zájmu rychlého, úplného a objektivního odhalování, vyšetřování a prevence trestných činů“¹⁹ věnuje přirozeně největší pozornost oběti jako objektu kriminálního útoku - nositeli kriminalistických stop.

Oběť násilných trestných činů jako je vražda, úmyslné ublížení na zdraví, loupež, znásilnění může v sebeobraně výrazně zranit pachatele, poznamenat jej, poškodit jeho oděv apod., tj. svým aktivním jednáním stopy trestného činu vytváří. Jako objekt kriminálního útoku současně stopy trestného činu přijímá, stává se nositelem stop (na svém těle, oděvu, v psychických změnách). Pod pojmem „kriminalistická stopa“ kriminalistika rozumí „změnu v materiálním prostředí nebo ve vědomí člověka, která souvisí příčinně, místně nebo časově s kriminalisticky relevantní událostí, je zjiřitelná a využitelná současnými metodami, prostředky a postupy.“²⁰ Ve vztahu k oběti se jedná o tzv. změnu vlastností oběti. Identifikovatelné změny vlastností oběti se stávají stopami trestného činu. Tyto vlastnosti (biologické, psychické, materiální, paměťové), ať již vznikají jednáním pachatele, nebo jako doprovodné jevy konkrétního trestného činu, mívají, pokud „jsou zjiřitelné a využitelné současnými metodami, prostředky a postupy“, následně zásadní vliv pro identifikaci pachatele, důkazní řízení před soudem, usvědčení pachatele a jeho odsouzení. To, že kromě materiálních a biologických stop je oběť nositelem tzv. paměťových stop, je využíváno v její roli svědka, při rekognici a rekonstrukci události.

Avšak kromě těchto stop je pro vyšetřování důležité i chování oběti při výslechu a zjištění příčin změn v tomto chování v průběhu času, chování při konfrontaci s pachatelem, ale i změny v psychice oběti, potvrzené jejím odborným vyšetřením znalci.

¹⁹ PORADA, V. a kol.: Kriminalistika. Brno: CERM, 2001, s. 21.

²⁰ Tamtéž, s. 70

Pro policii, v případech pokusu o vraždu, ale ještě častěji u pokusů a dokonaných loupeží, znásilnění, u majetkové kriminality (zejména u pouličních krádeží) je osoba oběti základním článkem při oznamování trestného činu, popisu skutku, případně popisu osoby pachatele. Znamená to, že oběť je základním zdrojem informací pro zahájení vyšetřování a jeho pokračování. Vzhledem k nízké objasňenosti mnoha z vyjmenovaných trestných činů, jen u cca 10 – 40 % ročně evidovaných případů (s výjimkou vražd) je pachatel znám či zjištěn, je oběť (poškozený) u převažující části těchto trestných činů jediným zdrojem informací.

Oběť je někdy i nevědomým zdrojem informací o kriminální situaci. Např. popisem svých aktivit, kontaktů, majetkových poměrů apod. poskytuje určitý rámec pro vytváření vyšetřovacích verzí. Vedle toho zatajováním zjevných skutečností a okolností případu může oběť upozornit na svůj vztah k pachateli, ale i naopak, snahou zdůraznit svůj vztah k pachateli může vědomě vytvářet falešné stopy (např. u znásilnění). Na druhou stranu - zatajením vztahu k pachateli může oběť utajit i svůj spolupodíl na trestném činu (rvačce, vydírání, podvodu). Pravdivost a motivace svědeckých výpovědí oběti trestného činu potom často rozhoduje o výsledku vyšetřování.

K zjištění a potvrzení kriminalistických stop bývá oběť objektem expertiz, a to jak kriminalistických, tak i soudně lékařských a dalších.

d) Oběť jako aktivní účastník vyšetřování trestného činu a průběhu trestního řízení

Z obecného hlediska tento aspekt kriminality zkoumá viktimologie, a to prostřednictvím viktimologických výzkumů. Je však důležitý i z pohledu kriminalistiky, protože významně ovlivňuje úspěšnost odhalování a vyšetřování kriminality nejen obecně, ale i vyšetřování konkrétního trestného činu nebo přímo určitého druhu kriminality. Neoznámené trestné činy tvoří značnou část latentní kriminality a zkreslují tak oficiální pohled na promořenost určitého území v určitém čase kriminalitou. Kromě toho značný podíl neoznámených trestných činů poškozenými osobami může vypovídat o zjevné neschopnosti policie vyšetřování určitých trestných činů dovést do konce - obviněním pachatele, nebo o nedůvěře obyvatel, včetně obětí kriminality, k policii pro její podjatost vůči určitým obětem, určitým druhům trestných činů, nadřování určitým pachatelům či skupinám pachatelů apod.

Z kriminalistického hlediska je důležité, zda oběti podávají svá oznámení včas, protože to zpravidla předurčuje rychlost konání policie a kvalitu kriminalistických stop, a právě obecně zažitý přístup většiny občanů k policii významně ovlivňuje plnění jimi ohlašovací povinnosti.

Role oběti při vyšetřování trestných činů a důkazní řízení před soudem je často zásadní. V průběhu vyšetřování a soudního řízení oběť obvykle vystupuje v roli svědka. Je využíván její zájem tam, kde skutečně existuje, přispět k usvědčení a potrestání pachatele, domoci se spravedlnosti. Avšak tam, kde oběť nemá zájem na potrestání pachatele, příp. sleduje své vlastní zájmy, je její úloha neblahá a může vyústit v odsouzení nevinného nebo zproštění viny skutečného pachatele trestného činu.

Při řešení úkolu „Násilí uplatňované organizovanými skupinami a organizovaným zločinem“, realizovaném v IKSP v letech 2002–2004 mj. vyplynulo, že problémem výrazně ovlivňujícím kvalitu vyšetřování i pozdějšího projednávání případu před soudem, byly vyděračské praktiky nezanedbatelného počtu svědků – včetně obětí. Ti, s cílem získat značný majetkový prospěch, vydírali pachatele vraždy (a pokusů o vraždu) slibem měnit svědecké výpovědi v jejich prospěch.

Zvláštním druhem svědků byly oběti vydírání. Jejich snaha vypovídat o sobě co nejméně byla evidentní. Výpovědi o činu pak často viditelně zkreslovaly ve svůj prospěch.

Z analýzy provedené v rámci výzkumu byl učiněn závěr, že věrohodnost výpovědí některých svědků i svědků-obětí (výjimečně i některých přeživších obětí vražedného útoku) byla zpochybnitelná. Výpovědi byly účelově zkreslovány, byla zjevná snaha se svědecké výpovědi vyhnout.²¹

Je obvykle důležité zjistit i širší okolnosti důvodů obětí informovat či neinformovat o trestném činu policii (zejména u trestných činů domácího násilí, znásilnění, krádeží v bytech a na pracovištích, korupce, podvodů). Postavení a ochota oběti je často ovlivněna nejen vědomou či jen domnělou účastí na činu, zastrašováním pachatele, ale i depresí z prožitého, neustálým opakováním svědeckých výpovědí, nevhodnou medializací případu apod.

²¹ MAREŠOVÁ, A.: Násilí uplatňované organizovanými skupinami a organizovaným zločinem. Praha: IKSP, 2004, s. 81-82.

e) Oběti jako zdroj informací o skutečném rozsahu kriminality na určitém území, o latentní kriminalitě a o úspěšnosti preventivních opatření proti kriminalitě

Mnohé výše vyjmenované informace o obětech trestné činnosti kriminalistická teorie získává z poznatků kriminalistické praxe, z vyšetřování jednotlivých případů, jejich pachatelů a obětí. Tyto poznatky pak dále rozpracovává a zobecňuje. Značnou část těchto poznatků poskytuje kriminalistice kriminologie, a to nejen viktimologie, ale i další její složky. Jsou to např. poznatky o prevenci kriminality, o kriminologických aspektech trestní represe, výsledky četných kriminologických výzkumů. Z pohledu kriminologů by však větší spolupráce kriminalistické teorie a kriminologie byla více než žádoucí.

V současné kriminologii mají **viktimologické výzkumy** nezastupitelné místo. Poskytují cenné informace o skutečných trendech kriminality, o trendech oznamování trestných činů občany a jejich evidování policií. Oficiální kriminální statistiky totiž nic nevypovídají o tom, zda zvýšení počtu evidovaných trestných činů je důsledkem skutečně rostoucího počtu spáchaných deliktů, nebo zda se zvyšuje počet občanů oznámených trestných činů či se policii daří snižovat podíl latentní kriminality apod.

Řada zemí využívá výsledky viktimologických výzkumů k identifikaci ohrožených skupin obyvatel a oblastí, rozvíjení preventivních aktivit proti kriminalitě a sociálně negativním jevům. Také s jejich pomocí je vyhodnocována účinnost preventivních programů. Jak poukazují mnozí výzkumní pracovníci, viktimologická šetření jsou rovněž užitečná při vysvětlování a zdůvodňování výběru určitých preventivních opatření veřejnosti, a v této souvislosti se stávají významným informačním prostředkem orgánů činných v trestním řízení, ale i místní správy. Odhady rozsahu latentní kriminality u některých trestných činů obecné kriminality mohou o skutečném ohrožení určitého územního celku kriminalitou poskytovat komplexnější obraz než statistické údaje o kriminalitě na sledovaném území evidované. Zejména co se týče výskytu trestných činů, okolností jejich páčání, jejich obětí a reakcí občanů na chování policie. Informace o rozsahu kriminality a jejím sociálním dopadu na společnost na určitém území, získané prostřednictvím

viktimologických výzkumů, by však, z hlediska vytváření adekvátní trestní politiky, neměly být brány jako zdroj jediný a optimální.²²

Je třeba objektivně uznat, že viktimologické výzkumy trpí jistými limity. Mezi hlavní patří, že²³:

- zpravidla nepokrývají všechny relevantní věkové skupiny (dotazovaní jsou většinou starší 15 a nebo 16 let, takže nic nevypovídají o zkušenostech dětí s kriminalitou),
- zabývají se oběťmi – fyzickými osobami,
- omezují se pouze na trestné činy v vyjmenované v dotazníku použitém při výzkumu, takže měří limitovaný počet a druh zkušenosti s viktimizací,
- nezahrnují tak závažné trestné činy, jako je vražda, hospodářské delikty, organizovaný zločin, trestné činy proti životnímu prostředí ap.,
- nepokrývají trestné činy, u nichž neexistuje jasná oběť (např. zneužívání drog),
- obvykle vylučují osoby, které nežijí v domácnosti, např. „společensky marginalizované osoby“, jedince umístěné v různých typech ústavních zařízení apod.

Mnoho kritiků dále poukazuje na určité slabiny ve výzkumech užívaných metod. V této souvislosti je často zmiňována tendence viktimologických šetření zaznamenat více, nebo naopak méně incidentů, než kolik se jich skutečně stalo. Proto jsou stále zkvalitňovány způsoby sestavení výzkumného vzorku a rozsah získaných odpovědí²⁴. Dále kritikové viktimologických výzkumů argumentují tím, že:

- Míru zjištěné viktimizace ve sledované populaci může ovlivňovat skutečnost, kdo je a kdo není zahrnut do souboru.
- Respondenti vypovídají o svých zkušenostech, takže se vždy nemusí jednat o zákonně definovaný trestný čin, nýbrž pouze o určitý incident s jistou mírou viktimizace.

²² Viz např. MAYHEWOVÁ, P. – HOUGH, M.: „The British Crime Survey: The first ten years“. In Victims and Criminal Justice. KURY, H. – KAISER, G. – ALBRECHT, H. J. (ed). Freiburg: Max-Planck-Institut 1991, s. 305 – 331, 324.

²³ VÁLKOVÁ, J.: Výzkum obětí trestného činu v ČR. In Válková, J. (ed.): Oběti trestného činu. Praha: IKSP, 1997, s. 149.

²⁴ Viz např. : BLOCK, R.: „ Measuring Victimization Risk: The Effects of Methodology, Sampling and Fielding. In: Understanding Crime: Experiences and Crime Control. Rome, UNICRI 1993, s. 163 – 173.

- Existuje nebezpečí, že oběti někdy vypovídají o událostech, které se neodehrály v časovém rozpětí stanovené výzkumem. A naopak, díky vyhasínání vzpomínek na událost, opomenou zmínit některé incidenty, a to zejména ty, ke kterým došlo v delším časovém horizontu.
- Někdy se stává, že si oběť neuvědomuje, že zažila událost pro výzkum relevantní, a proto se o ní nezmíní.
- Respondenti, s ohledem na konkrétní kulturní kontext své země, zvyklostí určitého etnika, mohou být citliví na některé otázky (týkající se např. napadení, sexuálních deliktů), což má za následek to, že míra viktimizace těmito trestnými činy je podhodnocena. Táž situace může nastat, když se dotazovaní zdráhají odpovídat na otázky, vztahující se k přijatým preventivním opatřením, např. o konkrétním způsobu zabezpečení jejich obydlí, aut proti vykradení.
- Problémy vznikají v souvislosti s tím, že viktimologické výzkumy zahrnují pouze ty incidenty, o nichž jsou respondenti schopni a ochotni hovořit. Proto mají tendenci zaměřit se zejména na majetkové trestné činy a na případy fyzického útoku. Často vynechávají zkušenosti s trestnými činy, na jejichž spáchání se podíleli jejich příbuzní, zejména rodinní příslušníci.
- Problémem je i zjišťování četnosti událostí (často se to např. nedaří v případě „násilí v rodině“ nebo vydírání).

Všechny zmíněné limity výzkumů obětí trestného činu pravděpodobně při bližší úvaze znamenají, že rozsah kriminality jimi zjištěný je spíše menší, než ve skutečnosti je. Tyto výzkumy v některých případech spíše měří vnímání kriminality respondenty, jak jej vyjádřili tazatelům, než „opravdovou“ zkušenost.

Přes tyto výhrady jsou viktimologické výzkumy přínosem. Zejména pokud jde o šetření prováděná na místní úrovni. Jejich výsledky jsou často využívány při přípravě tzv. strategií kontroly zločinnosti na zkoumaných územích (ve státě, oblasti, hlavním městě apod.). Jejich prostřednictvím totiž relevantní orgány získávají celkem spolehlivé informace o problémech kriminality, které občany nejvíce tíží. Některé výzkumy, prováděné na místní úrovni, se také věnují zjišťování opakované viktimizace občanů. Pro potřeby policie jsou obzvlášť cenné informace o výskytu, místu, době a způsobu páchaní trestných činů, na které jsou respondenti dotazováni.

Tím, že se výzkumy zaměřují na určité lokality, pokoušejí se vymezit oblasti s vyšší incidencí kriminality v dané oblasti, poukázat na disproporční rozložení

viktimizace určitých skupin obyvatel (např. žen, členů minoritních skupin nebo sociálně slabých jedinců), zasadit fenomén kriminality do širšího společenského kontextu.

Viktimologické výzkumy jsou ale přínosem i pro poznávání obětí jako takových, jejich prožitků a potřeb v té které zemi či oblasti a na tomto základě jim posléze může být poskytována odborná péče nejrůznějšími organizacemi, většinou nevládními. Ty např. v naší republice svými aktivitami vedenými snahou pomoci obětem kriminality a obzvláště pak obětem některých trestných činů, někdy dokonce i s využitím poznatků z výzkumu (např. v případě jevu domácího násilí), dosáhly změn v trestním zákoně, jindy zase v trestním řádu.

Jako příklad využití viktimologických výzkumů v ČR uvádíme výsledky poslední studie M. Martinkové (2008) **o výzkumu viktimizace obyvatel České republiky, který byl proveden v roce 2006**²⁵.

Výzkum se zabýval viktimizací obyvatelstva 12 delikty²⁶. Respondenti o viktimizaci delikty sami vypovídali, a to zpětně a) za uplynulých pět let (2002-2006) a b) za období 12 měsíců před dotazováním (období listopad 2005-listopad 2006). Pokud byl respondent viktimizován ve sledovaných obdobích deliktem vícekrát, vypovídal o posledním z nich. Dva z uvedených deliktů byly sledovány zpětně jen za jeden rok (úplatkářství, podvod na spotřebiteli). Výzkum zjišťoval rovněž některé zkušenosti respondentů s kriminalitou obecněji. Při výzkumu byl použit obdobný dotazník jako při mezinárodních výzkumech viktimizace, jichž je ČR (IKSP) pravidelným účastníkem. Výzkum byl realizován na souboru 3 082 respondentů starších 15 let na území celé České republiky. Soubor respondentů byl získán stratifikovaným víceetapovým výběrem a byl reprezentativní v ukazatelích: věk, pohlaví, velikost místa bydliště, vzdělání, vyšší územně správní celek (kraj). Šetření v terénu provedla profesionální firma a sběr dat financoval Republikový výbor pro prevenci kriminality. Dotazování bylo provedeno metodou face to face.

Při výzkumu Martinkové byly získány následující hlavní poznatky:

²⁵ MARTINKOVÁ, M.: Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty - výsledky viktimologického výzkumu. Praha: IKSP 2008, s. 87.

²⁶ Jednalo se konkrétně a/ o delikty, které se mohly stát jak respondentovi osobně, tak i někomu z jeho rodiny - krádež automobilu, krádež věci z auta, krádež motocyklu, skútru, mopedu, krádež jízdního kola, vloupání do obydlí, vloupání do chaty nebo chalupy, b/ o delikty, které se staly respondentovi osobně - loupežné přepadení, krádež osobní věci (kterou měl jedinec při sobě nebo na sobě), fyzické napadení/vyhrožování fyzickým násilím, podvod na spotřebiteli, úplatkářství a sexuálně motivované delikty.

- **Téměř dvě třetiny z 3 082 respondentů**, potažmo obyvatel ČR, **se staly během pěti let (2002 až 2006) oběťmi nejméně jednoho z 10 sledovaných deliktů (63,5 %)**. Poškozeno jedním z 10 uvedených deliktů bylo 26,1 % respondentů, dvěma 14,4 %, třemi 15,7 % a čtyřmi a více 7,3 %.
- Během sledovaného pětiletého období (2002-2006) se v ČR oběťmi krádeže osobní věci stalo 35,8 % respondentů, potažmo obyvatel ČR. Oběťmi krádeže věci z auta se stalo 30,8 % majitelů tohoto dopravního prostředku. Oběťmi vloupání do chaty/chalupy bylo 40,4 % majitelů/uživatelů těchto rekreačních objektů. Oběťmi krádeže jízdního kola se stalo 26,4 % jeho majitelů/uživatelů. Více jak desetina respondentů byla oběťmi vloupání do obydlí (13,1 %) a oběťmi fyzického napadení/vyhrožování fyzickým násilím (13,7 %). Oběťmi krádeže automobilu se stalo 9,4 % jeho majitelů/uživatelů. Oběťmi krádeže motocyklu, mopedu, skútru bylo 12,0 % majitelů těchto dopravních prostředků. Zhruba čtyři procenta respondentů se stala oběťmi loupežného přepadení (4,3 %) a 4,6 % z nich bylo oběťmi sexuálního deliktu.
- Během období jednoho roku (listopad 2005 až listopad 2006) **opakovanou viktimizaci tím samým deliktem** (vícekrát než jednou) zažilo 56,3 % obětí sexuálně motivovaných incidentů, 27,9 % obětí krádeže věci z aut a 28,2 % obětí vloupání do chaty/chalupy. Opakované poškození stejným deliktem během jednoho roku pak zažilo i 23,4 % obětí vloupání do obydlí a 20,2 % obětí krádeže osobního majetku. Z osob okradených o motocykl, moped či skútr se stalo během sledovaného jednoho roku opakovaně obětí 15,0 % poškozených. Opakovanou viktimizaci stejným deliktem rovněž zažilo 11,9 % obětí krádeže auta, 11,8 % obětí krádeže kola a 9,1 % obětí loupežných přepadení.
- Obětí podvodu na spotřebiteli se stal během sledovaných 12 měsíců (listopad 2005 až listopad 2006) více než každý třetí respondent (36,4 %). Minimálně téměř každý desátý občan se dostal v uvedeném období do styku s úplatkářstvím (9,1 %).
- Nízká **míra nahlášení deliktu policii** poškozenými osobami - u deliktů, které byly sledovány během pětiletého období - byla zjištěna nejen u sexuálně motivovaných deliktů (nahlásilo je jen 21,8 % obětí), fyzického napadení/vyhrožování fyzickým násilím (26,5 %), ale také u krádeže osobního

majetku (38,7 %). Častěji se potom policie dozvídala od obětí o krádežích jízdních kol (64,3 %), krádežích věcí z aut (63,2 %) a o loupežných přepadeních (65,2 %). Nejvyšší míra nahlášenosti deliktu policii poškozenými osobami byla zjištěna u krádeží motocyklu, skútru, mopedu (89,1 %), dále u krádeží automobilu (87,8 %) a v poněkud menší míře u vloupání do chat/chalup (83,9 %) a vloupání do obydlí (76,7 %). (Míra pojištění movitých a nemovitých věcí nebyla výzkumem zjišťována.)

- Pokud jde o dva delikty, jejichž výskyt byl sledován jen během období jednoho roku, podvod na spotřebiteli ohlásilo policii pouze 3,3 % jeho obětí, úplatkářství 5,0 % osob, které uvedly, že se s tímto jevem setkaly.
- **Pokud oběti považovaly delikty, které proti nim byly spáchány, za subjektivně závažnější, tím častěji je policii oznamovaly.** Míra ohlašování policii deliktů, kterých se respondenti stali oběťmi, nebyla ovlivněna mírou výskytu policií evidované trestné činnosti v krajích, ve kterých oběti deliktů žily.
- Nejnižší míru **spokojenosti s prací policistů** po nahlášení deliktu (bylo sledováno u šesti zkoumaných incidentů) uváděly oběti sexuálně motivovaných deliktů (25,8 %). Dále bylo s prací policie spokojeno 34,9 % obětí loupežného přepadení, které se na policii obrátily a 42,0 % takovýchto obětí krádeže věci z auta. S prací police byla pak spokojena zhruba polovina obětí vloupání do obydlí (51,1 %), obětí vloupání do chat/chalup (53,4 %) a obětí fyzického napadení/vyhrožování tělesným násilím (47,3 %), které policii o spáchání deliktu informovaly.
- **Téměř polovina z dotázaných osob měla za to, že policie do nějaké míry zvládá kontrolu kriminality v místě bydliště respondenta** (47,0 % osob). Téměř plná polovina z oslovených osob se cítila po setmění v místě svého bydliště do nějaké míry bezpečně (49,1 % respondentů).
- S problémy týkajícími se zneužívání drog přišlo do styku 39,8 % dotázaných (např. viděli někoho na veřejných prostranstvích prodávat drogy, užívat drogy nebo objevili stříkačky použité a odhozené narkomany apod.).
- Čím větší bylo místo bydliště respondenta, tím více bylo jedinců, kteří se setkali s následky a průvodními jevy zneužívání drog, tím více bylo osob, které se bály samy po setmění na ulici v místě svého bydliště, a tím více bylo

osob, které hodnotily kontrolu kriminality policií v místě svého bydliště jako méně úspěšnou.

- Mezi 3 082 dotázanými osobami bylo minimálně 8,6 % respondentů, v jejichž rodině byla vlastněna nějaká střelná zbraň (264 jednotlivců). Ochranu před kriminalitou jako důvod vlastnictví střelné zbraně uvedlo 14,8 % jejích majitelů (39 osob).

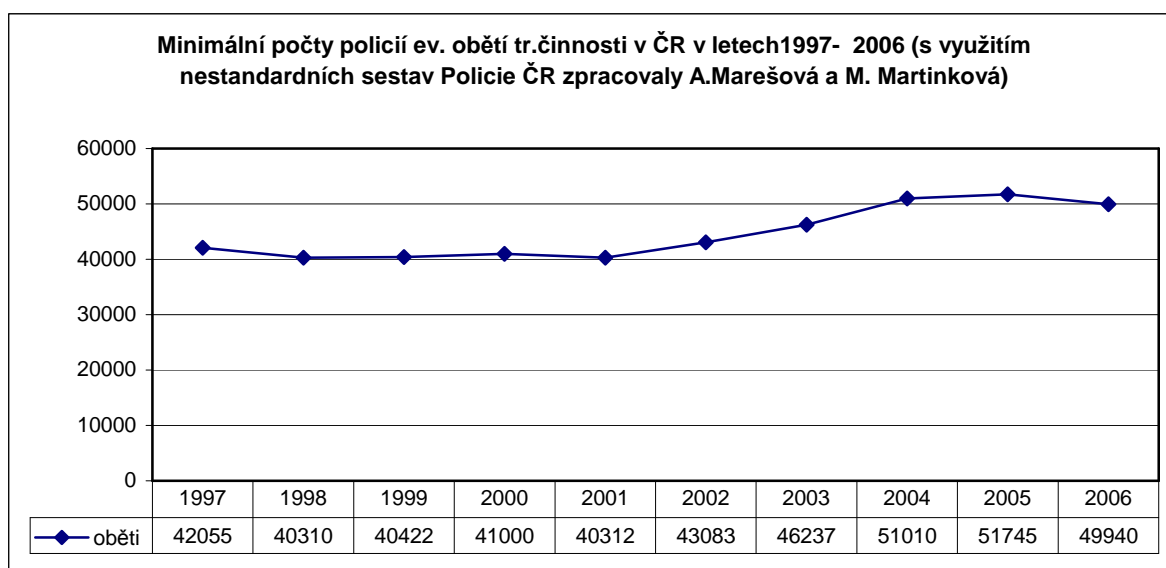
Uskutečněný výzkum byl jen posledním příspěvkem Institutu pro kriminologii a sociální prevenci k poznávání problematiky obětí kriminality, které se IKSP věnuje již od 90. let minulého století. Součástí v Institutu zpracovávaných materiálů o obětech kriminality v ČR je vždy též zpracování statistických dat o obětech. Policejní prezidium ČR, konkrétně Odbor systémového řízení a informatiky, poskytuje Institutu takové informace každoročně a zpracovává pro IKSP podle zvláštního zadání též nestandardní sestavy z dat o obětech kriminality. Získané poznatky jsou pak jednou ze základních součástí studií IKSP: *Kriminalita v roce...*²⁷ Tato publikace vždy obsahuje mj. základní údaje o obětech zpracované ze standardních i nestandardních sestav Policie ČR. K 31. 12. 2006 to byly mj. následující údaje²⁸, převzaté z ročenky a vyjádřené v následujících grafech a tabulce č. 1.

*V grafech uváděný pojem **Minimální počty obětí** je užíván proto, že policejní sběr údajů o obětech trestné činnosti pro statistiku PP ČR má svoje pravidla. Podrobný popis způsobu sběru těchto dat lze nalézt např. v ročenkách kriminality IKSP v kapitole o obětech kriminality (viz např. M. Martinková, 2008). Z údajů tam uvedených plyne, že v policejní statistice nashromážděné počty evidovaných obětí trestné činnosti jsou pouze počty minimální, protože do evidence policie se úplně všechny oběti trestné činnosti z mnoha důvodů nedostanou. Tyto a další skutečnosti je třeba při interpretaci minimálních počtů obětí kriminality brát v úvahu.*

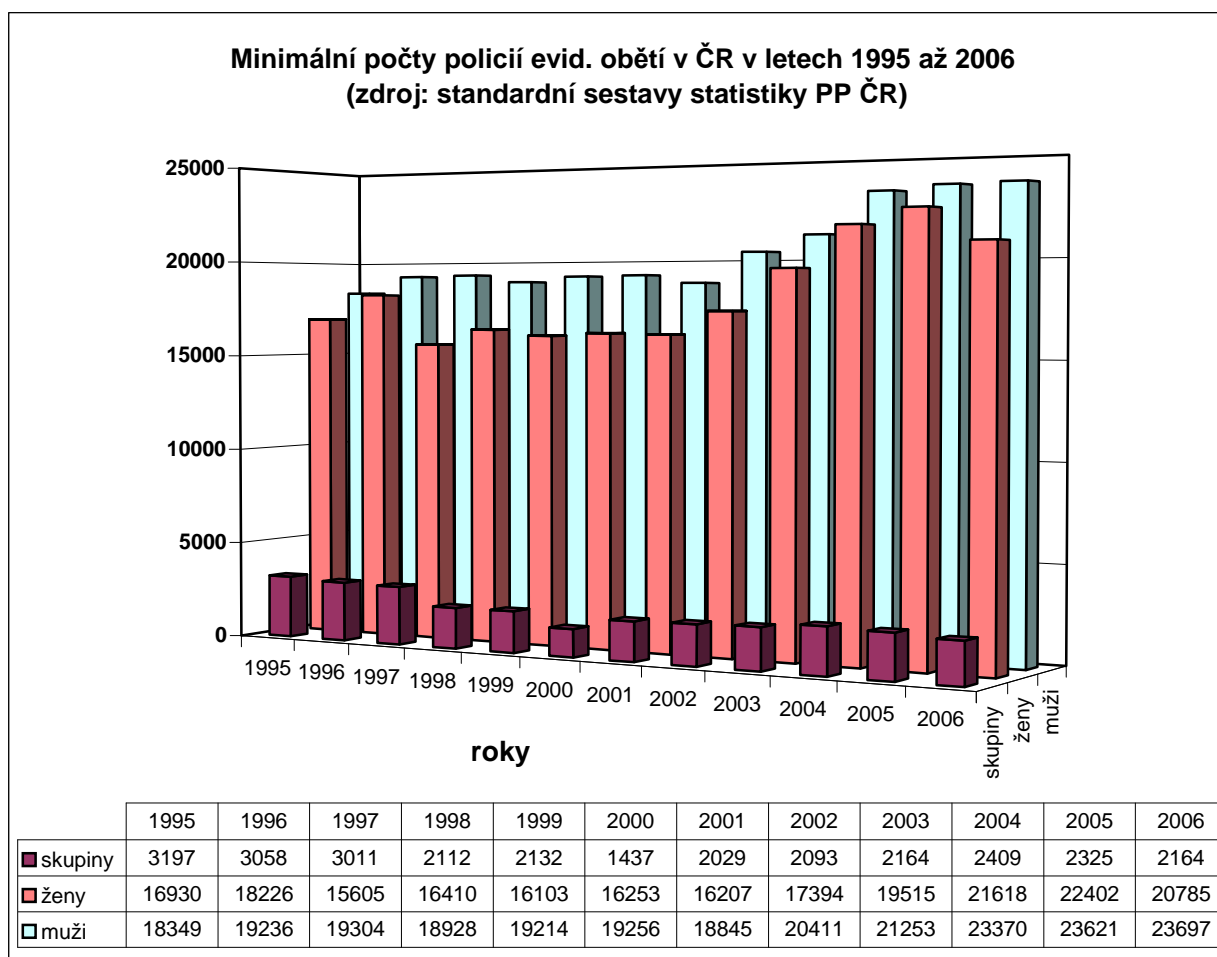
²⁷ Poslední studie: MAREŠOVÁ, A. - BALOUN, V. - CEJP, M. - MARTINKOVÁ, M.: *Kriminalita v roce 2006*. Praha: IKSP 2008, 113 s.

²⁸ MARTINKOVÁ, M.: Jak policejní statistiky zaznamenaly údaje o obětech trestné činnosti v ČR v roce 2006. In MAREŠOVÁ, A. - BALOUN, V. - CEJP, M. - MARTINKOVÁ, M.: *Kriminalita v roce 2006*. Praha: IKSP, 2008, s. 88.

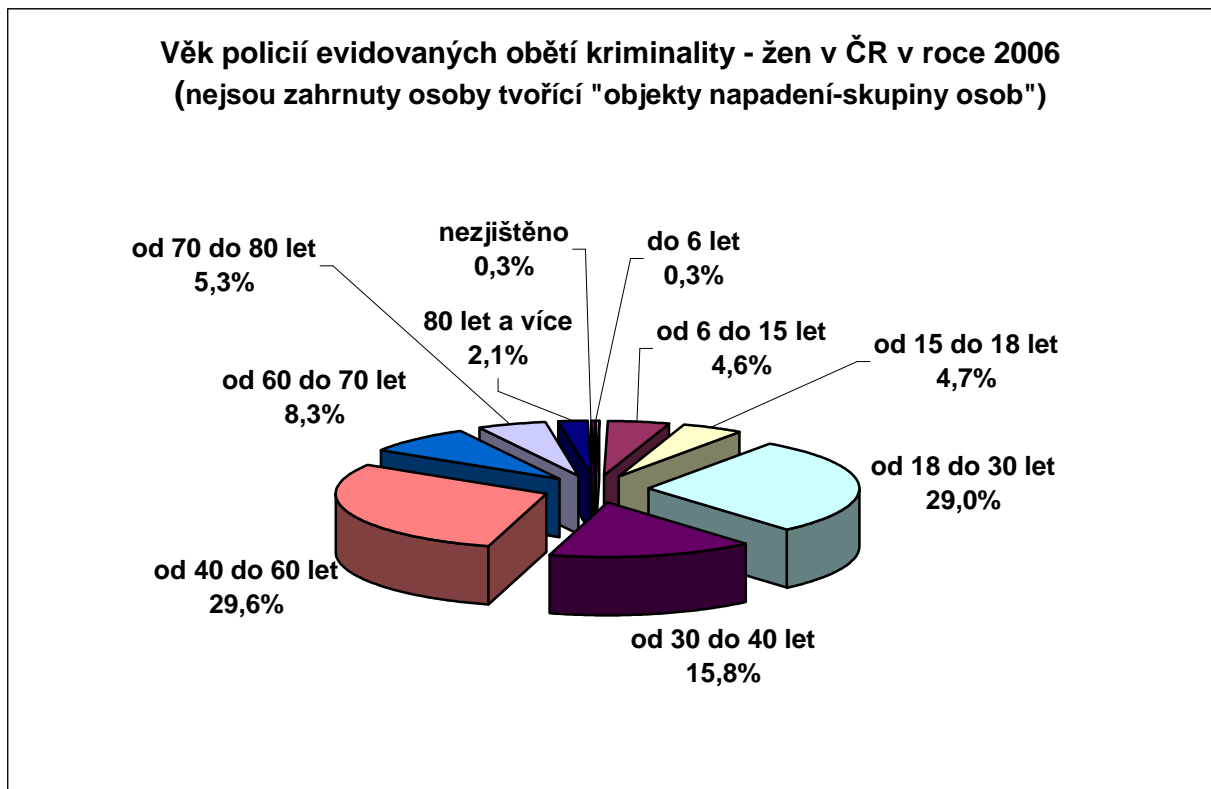
Graf 1

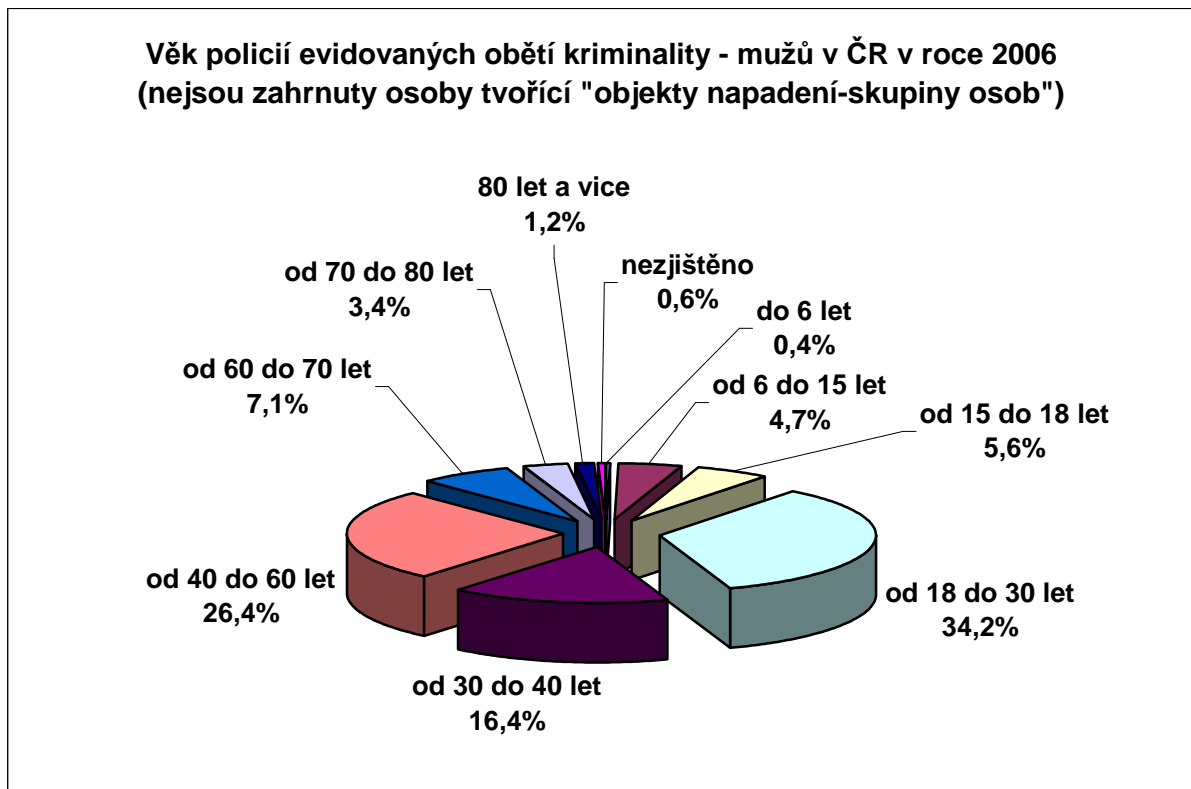
Graf 2

Graf 3

Graf 4

Tabulka č. 1

Následky trestné činnosti policií evidovaných obětí trestné činnosti v období let 1996 až 2006 v České republice: minimální počty obětí

(Dělení odpovídá policií sledovaným následkům trestných činů pro oběti kriminality)
(Z podkladů PP ČR zpracovala M. Martinková)

rok	N á s l e d k y									
	úmrťí		zranění		jiný následek		tzv. bez následků		obětí celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1996	351	0,8	11051	24,7	24123	53,9	9213	20,6	44738	100
1997	390	0,9	10979	26,1	22634	53,8	8052	19,2	42055	100
1998	379	0,9	11008	27,3	22009	54,6	6914	17,2	40310	100
1999	333	0,8	10596	26,2	22914	56,7	6579	16,3	40422	100
2000	363	0,9	10073	25,3	23394	58,9	5902	14,9	39732	100
2001	315	0,8	9995	24,9	23788	59,1	6105	15,2	40203	100
2002	415	1,0	10666	24,7	25172	58,4	6830	15,9	43083	100
2003	341	0,7	9970	21,6	28718	62,1	7208	15,6	46237	100
2004	357	0,7	10468	20,5	32499	63,7	7686	15,1	51010	100
2005	305	0,6	9423	18,2	34276	66,2	7741	15,0	51745	100
2006	328	0,7	8531	17,1	33526	67,1	7555	15,1	49940	100

Ze statistických údajů v uvedené tabulce a grafech je zjevné, že policie se každoročně setkává minimálně s cca 50 tis. obětí kriminality. Dále z prezentovaných grafů vyplývá, že nejčastějším objektem kriminálních útoků bývají mladší muži. Oběti-ženy jsou mezi evidovanými oběťmi zastoupeny trochu méně často. Jako objekt napadení nejsou výjimkou ani skupiny osob.

Z cca 50 tis. evidovaných obětí je téměř 10 tis. osob způsobena fyzická újma. V roce 2006 to byly zejména oběti úmyslného ublížení na zdraví, dále loupeží, nebezpečného vyhrožování, ublížení na zdraví z nedbalosti, oběti násilí na veřejném činiteli, oběti týrání osoby žijící ve společném obydlí, vydírání. Mezi osobami, které v roce 2006 zemřely na následky trestné činnosti proti nim spáchané, převládaly

oběti vraždy – činily 40 % ze všech úmrtí, následovaly oběti ublížení na zdraví z nedbalosti (33 %), úmyslného ublížení na zdraví (16 %), oběti loupeže (2 %).

Mnohé další údaje o obětech - osobách poškozených kriminalitou - získané z policejních statistik a jejich hlubší interpretace je obsažena ve studiích IKSP, zabývajících se problematikou obětí. Zdroj pro zobecnění získaných poznatků o obětech je to opravdu dostatečně rozsáhlý.

Závěr

V první části této stati uvedený rozbor problematiky obětí trestné činnosti ve vztahu ke kriminologii a kriminalistice naznačil, že samotné oběti mohou nejen někdy velmi významně přispět k objasňování jednotlivých trestných činů, ale na druhé straně mohou případně přispívat k úmyslnému i neúmyslnému maření ozřejmování trestné činnosti. Také výše uvedené výsledky výzkumu, které zde byly uvedeny jako ilustrace, ukázaly, že v určitém smyslu jsou oběti výlučným, jedinečným zdrojem informací o kriminalitě, a to i v širších společenských souvislostech, protože kdyby o svých zkušenostech s ní nevypověděly, společnost by se o výskytu některých deliktů a o jejich četnosti vůbec nemusela dozvědět. To se týká, jak již bylo uvedeno, především kriminality latentní, skryté. Právě vzhledem k této skutečnosti, mezinárodní společenství využívá v jednotlivých zemích čím dál častěji výpovědi osob, které se staly oběťmi trestné činnosti, ke zjišťování stavu kriminality, především pak kriminality nevidované, neregistrované. Provádějí se výzkumy obětí vybraných deliktů a metodika těchto výzkumů umožňuje u některých druhů trestné činnosti mnohdy lépe porovnávat údaje mezi zeměmi než za použití oficiálních statistik kriminality. Do takovýchto výzkumů (International Crime Victime Survey - ICVS) je zapojena též ČR, a to již dlouhodobě. Garantem provedení těchto výzkumů, které, pod patronací OSN, probíhají opakovaně, je za ČR, až dosud, Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Je zřejmé, že rozvoj viktimologie - vědy o obětech trestné činnosti - přispívá i u nás nejen k objasňování trestné činnosti a poznávání kriminality jako takové, ale na druhé straně poznatky o obětech trestné činnosti vedou ke vzniku a rozvoji četných organizací, které se snaží osobám kriminalitou poškozeným odborně a účinně pomáhat. A ačkoli to vyzní ne příliš věrohodně, v určitém úhlu pohledu je právě důsledné poznání problematiky obětí trestné činnosti v co nejširším

společenském kontextu neodmyslitelnou součástí procesu snižování výskytu kriminálních jevů ve společnosti.

Marešová, A. – Martinková, M.

O významu poznávání obětí trestné činnosti

Souhrn

Článek se soustřeďuje na vymezení role oběti při vzniku a průběhu kriminálního jednání, na význam oběti při objasňování průběhu trestného činu, na možný vliv oběti na průběh trestního řízení, na úlohu kriminalitou poškozených osob při poznávání zasažení společnosti trestnou činností, na poznávání obětí za účelem pomoci trestnou činností poškozeným osobám a pro prevenci kriminality. Uvádí hlavní výsledky posledního celorepublikového viktimologického výzkumu, provedeného na reprezentativním souboru obyvatel ČR, a prezentuje základní souhrnné údaje o policií evidovaných obětech v ČR za období cca 10 let.

Marešová, A. – Martinková, M.

On the significance of recognition of victims of criminal activity

Summary

The article focuses on determining the role of the victim in the emergence and in the course of criminal behaviour, on the importance of the victim during the clarification of the course of a criminal activity, on the potential influence of the victim on the course of a criminal proceeding, on the role of people afflicted by criminality in detecting the affliction of society by criminal activity, on the recognition of victims for the purpose of helping people afflicted by criminal activity and for the prevention of crime. The article states the main results of the most recent nation-wide victimological survey carried out on a representative sample of the population of the Czech Republic, and presents the basic summary data about victims registered by the police in the Czech Republic over a period of approximately ten years.

Marešová, A. – Martinková, M.

Über die Bedeutung der Erkennung der Opfer der Straftätigkeit

Zusammenfassung

Der Artikel konzentriert sich auf die Abgrenzung der Rolle des Opfers bei der Entstehung und im Verlauf der kriminellen Handlung, die Bedeutung des Opfers bei der Klärung des Verlaufs der Straftat, den möglichen Einfluss des Opfers auf den Verlauf des Strafverfahrens, die Rolle der durch die Kriminalität beschädigten Personen bei der Erkennung der Eingriffs in die Gesellschaft durch die Straftätigkeit, auf die Erkennung der Opfer zum Zweck der Unterstützung der durch die Straftätigkeit beschädigten Personen sowie zur Vorbeugung der Kriminalität. Er führt die Hauptgedanken der jüngsten gesamtstaatlichen viktimologischen Forschung auf, die auf einer repräsentativen Bevölkerungsgruppe der ČR durchgeführt wurde und präsentiert die grundlegenden zusammenfassenden Angaben über die von der Polizei erfassten Opfer in der ČR im Zeitraum der letzten ca. 10 Jahren.